

הביאור

לתלמיד

מרכז שטיינזלץ
למד את עמי

מוסדות הרב עדין אבן ישראל שטיינזלץ

'רשימות על לימוד גמרא'
למורה ולתלמיד

הפקת חומרי למידה | עיבוד והתאמה דידקטיים | הכשרת מורים

יואל שפיץ | 052-6631484 | yoelspitz@gmail.com

'בבית' / יואל שפיץ¹

זכיתי. זכיתי ללמוד גמרא ולאהוב את זה. נדמה לי שהסיבה בגינה אני מחובר כל כך לגמרא היא המורה שלי. זכיתי והמורה המרכזי שלי לגמרא מאז למדתי בתיכון ועד היום הוא הרב עדין אבן ישראל שטיינזלץ – מבאר התלמוד ואחד האנשים שהשפיעו באופן הכי עמוק על לימוד גמרא בדורנו.

בשנה האחרונה הרב חלה והדיבור נעשה לו קשה. משום כך נוצר בי רצון עז לנסח יסודות עיקריים שקיבלתי ממנו ביחס לגמרא ולהעבירם הלאה, בייחוד לנוער, אליו הרב מחובר במיוחד.

בתור מחנך, אני מרגיש כי הלימוד עם הרב העניק לי זווית מבט מסוימת דרכה אני מרגיש שאפשר לתת לאנשים מבוגרים ולתלמידים צעירים את התחושה שהגמרא היא 'בית' של ממש, מקום ממנו יוצאים בבוקר ואליו שבים בערב, קצת לפני שהולכים לישון.

במאמרים הקרובים², ארחיב קצת על 'הזווית' הזו, אנסה לתאר כיצד מרגישים "בבית" בתוך הספר שנקרא גמרא, איך לומדים אותה וכיצד נוכל לקנות את שפת המחשבה שלה.

חשוב לציין כי הדברים שכתבתי במאמרים אלו אינם נאמרים בשם מו"ר הרב עדין אבן ישראל שטיינזלץ אלא הם נכתבים בהשראת הלימוד איתו.

אבל קודם כל אני חייב לספר לכם למה אני אוהב גמרא.

מה זה גמרא בשבילי? אז ככה, ישבו עשרות רבות של יהודים שנורא אהבו ללמוד, הם ידעו מאות טקסטים עבריים בעל פה (המשנה והתוספתא), והם רצו מאוד לפרש את הטקסטים הללו באופן שיבהיר להם כיצד הם אמורים לחיות כיהודים כמה מאות שנים אחר כך – בבבל.

הטקסטים שהם זכרו בעל פה מתארים בעברית קולחת ויפה, עולם שהיה ואיננו. עולם של מלכים יהודיים, של גביית כספים לבית המקדש, של גיטין הנשלחים ממדינות רחוקות לאהובות מעבר לים בעקבות הגליות וגירושים. עולם שבו עשרות מקוואות טהרה פרושים על הר בודד בשומרון ושלוחי בית הדין מדליקים משואות על גבעות מדבר יהודה. שוורים ופרות, שכנים וחלונות, קרבנות וטהרות – כולם נכנסו אל תוך הספר הזה, שעוסק כמעט בכל נושא העולה על הדעת.

הטקסטים הללו, שנוגעים בליבת פירוש התורה שבכתב, הובאו לבבל בעיקר על ידי איש 'גדול' שהיה אחיין של אחד מחשובי תלמידי רבי יהודה הנשיא – קראו לו אבא אריכא (רב). בבבל, המצב הכלכלי היה טוב יחסית, היהודים התלהבו מאוד 'מהייבוא החדש' ורצו להכיר את העולם שהיה ואיננו, **ממש כמוני**. הם קפצו על ההזדמנות לפרש את הכתובים המקוצרים ובאמצעותם לחיות כיהודים בהקשר האחר והשונה בו הם היו נתונים.

יהודי בבל ישבו ושברו את הראש, פתחו את התנ"ך וסגרו, עיינו במשנה ויצאו לרחוב. בדקו איך נראה עירוב על גבי נהר ואיזו סוכה תצא אם נושיב 24 אנשים בעיגול. לדמיון שלהם לא היה גבול והם בחנו את השאלות מכל הכיוונים. הגמרא שהם כתבו

1 הכותב הוא מורה לגמרא ומנהל את פרויקט ההנגשה הפדגוגית של מפעל הביאור (שטיינזלץ)

2 מאמרים אלו התפרסמו בתחילה בחמישה חלקים נפרדים בעיתונות הכתובה ואילו כאן, לצורך אתר 'הוראת תלמוד ותושב"ע ממ"ד' חיברתים לחיבור אחד ובו חמישה פרקים

משלימה את קווי הציור העדינים שהונחו במשנה, מעבה אותם, ונותנת להם עוד גוון, עוד צבע – עוד חיים.
כאשר אני לומד גמרא, אין סוגיה שלא זורקת אותי לכיוון שבכלל לא חשבתי עליו – הסוגיות מנערות את אבק היום יום
מהראש המקובע שלי ומכניסות בו חיות יהודית.

הכי מפעים, בעיני, הוא סגנון הכתיבה שלהם. אין סגנון כתיבה כזה בעולם כולו, אני בטוח. יש אנשים שחושבים שזה משעמם
או טרחני, בעיני, זה גאוני. כל השיחה כתובה לפניך, כולל הרעיונות שנפסלו, ההערות העוקצניות, המקורות שהוצאו משום
שנתפסו כטעות, אפילו מתכונים ואגדות שדים הם הכניסו פנימה.

הדבר המופלא הוא, שמכל החומרים הללו יחד, נוצר מנגנון אדיר, ששיטת החשיבה שלו מאפשרת להעתיק ולקיים הלכות
עתיקות בעולם משתנה, עד כדי כך שהיהדות שלי דומה באופן מפתיע ליהדות של הסבא-רבה שלי שחי בכפר קטן ביהודה
בזמן מרד בר כוכבא. לא תמצא אף עם ששמר על רצף קיום של אלפי מצוות קטנות וגדולות בתוך עולם הולך וגועש מלבד
העם היהודי- והגמרא היא 'נקודת הכובד' בסיפור הזה, היא שגרמה לכך.

אגב, מי שהבין את זה יותר טוב מאתנו היהודים, הם אלו ששרפו את הספר או צנזרו אותו בכל הזדמנות (אויבינו למיניהם)
– הם הבינו טוב מאוד שמי שלא עוסק בספר הזה, נשאר בחוץ, ומי שעוסק בו, נמצא בפנים. **הספר הזה משאיר אנשים
בפנים.**

בסופו של דבר ובעיקרו של דבר לימוד גמרא זה לשבת ולחשוב על סוגיות סביב שולחן אחד עם אנשים שמעולם לא פגשו
אחד את השני כמו רש"י ורב פפא. בשולחן הגדול הזה כל אחד מוזמן לשבת ולהצטרף. אמנם אני יושב בקצה הרחוק של
השולחן שנפרש על שלוש יבשות (לפחות) ואלפי שנים, אמנם אני פחות חכם, פחות יודע, פחות ופחות, אבל אני בכל זאת
נמצא סביב אותו השולחן יחד עם הלל הזקן, רבי יהודה הנשיא, רבינו תם והרשב"א. מסתבר שהבדלי יבשות ומאות לא
משנים את המהות המתמשכת רק מעשירים את הדיון ומחדשים את הצורה בה נושאים את הלפיד.

לסיום, תרשו לי "לבוא חשבון" באהבה ובהערכה, עם אותם אנשים שיש להם 'טענות' כלפי סוגיות מופשטות. סוגיות
שלכאורה אין להם שום קשר למציאות. בעיני, לאנשים כאלה חסר דמיון, קשה להם לפרוש כנפיים ולעוף אל תוך עולם של
לימוד מתנגן, שהוא כאילו זר לחלוטין אבל הוא כל כך שלנו.

זה העולם היחיד שאני וסבא שלי זכרנו לברכה שכל כך אהב כוס קפה ודף גמרא (בשבת בבוקר..). נפגשים.
אותו סבא שלמד בניגון שקט ועמוק.

אותו סבא ששמע את ניגון הלימוד שוב ובאופן פתאומי, בבית כנסת פריזאי לאחר חמש שנים בבוכנוואלד, כשלא רצה כבר
דבר וחצי דבר עם אלוהים.

סבא סיפר ששמע את הניגון ונשאב חזרה 'הביתה' בכוח שהיה גדול ממנו בהרבה.

גם אני לומד באותו ניגון.

הניגון מזכיר לי שחילזון נושא את ביתו על גבו, ואילו היהודי נושא אותו בגמרא שבידו.

אז תרכיבו משקפיים.. / יואל שפיץ

ניסיתם פעם להיכנס לסרט תלת-מימד בלי המשקפיים המתאימות? אם לא, תדעו לכם שזה סיוט. אני יודע שמהו מעניין קורה על המסך, אני שומע את הצלילים והקולות ומבין טיפ-טיפה את העלילה - אבל רואה מעומעם, מטושטש ומעצבן לי. במצב כזה, גם אם זה הסרט הכי טוב בעולם ושמעתי אלף המלצות, מן הסתם אצא אחרי חמש דקות עם כאב ראש וסחרחורת...

התחושה שלי היא שלימוד גמרא עבור המון אנשים הוא בדיוק אותה החוויה. ניגשים לספר שיודעים "שיש בו משהו", הרי יש כמה אנשים בעולם שמתעניינים בספר הזה, והוא בוודאי חשוב - אז למה החוויה היא כל כך קשה ומטושטשת? לדעתי, התשובה פשוטה מאוד: אנשים ממעטים לחבוש את משקפי התלת מימד הדרושים כדי ללמוד גמרא. בשורות הבאות אנסה למנות כמה אלמנטים שהם בעצם 'משקפי התלת מימד' של הגמרא. כמה כלים שאם נצטייד בהם מראש, הלימוד ייראה אחרת לחלוטין. תנסו ותראו.

רואים את הקולות

הגמרא בעצמה אומרת: הלימוד חייב להיאמר בקול. האוזן צריכה לשמוע את מה שהפה אומר. אסור לשכוח - הגמרא כולה היא דו-שיח בין אנשים. הן הדעות השונות המופיעות בגמרא, הן ההערות, השאלות, הפירוט והטענות של בעלי התלמוד עצמו, כתובים בתור טקסט נאמר - ממש כמו בהצגה. כאשר מתבוננים בצורת הכתיבה של הגמרא, מובן לחלוטין למה הגמרא ממליצה בעצמה לקרוא את הטקסט הזה בקול. נכון, בעולם שבו כולם קוראים בשקט, בעולם שבו "היכלות הידע" הגדולים - האוניברסיטאות והספריות - דורשות קריאה דמומה והספרניות מעירות לכל מי שמגביה את קולו, התרגלנו כולנו לקרוא בשקט. אבל צורת הקריאה הזו לחלוטין לא מתאימה לגמרא. (אגב, גם לא לתפילה, ועל כך בפעם אחרת..)

בית המדרש היהודי הוא מקום רועש, שדומה למתפרה או אתר בנייה, ולא לספריה. אולי בהתחלה זה קצת לא נעים, אולי זה קצת 'פאדיחה' להרים את הקול ולקרוא את הקושיא של אביי על רבא בצורת צעקה, אבל לאט לאט מתרגלים לזה. תשובה מקבלת נעימה של ניצחון, שאלה מקבלת נימה של קנטור, 'תיובתא' מקבלת סימן קריאה מודגש - **והסוגיא הופכת למחזה מתנבן**.

דברי האמוראים יוצאים מגדר דעות שקטות ומנומסות היושבות על הדף, ועולים במלוא כוח טענותיהם אל מולי, הלומד. ההתרחשויות בועטות אותי משלוותי ושואבת אל תוכה.

לראות את חכמים

אז התחלנו ללמוד בקול, והמחזה שטמון בגמרא מתחיל להתנבן. כעת אפשר לעשות צעד נוסף בעקבות רב גידל, בתלמוד הירושלמי.

רב גידל מציע הצעה מפליאה - בכל פעם שלומדים את דעתו של אחד החכמים, צריך לדמיין אותו ולראות אותו מול העיניים,

או בלשוננו: "כל האומר שמועה בשם אומרה, יהא רואה את בעל השמועה כאילו הוא עומד כנגדו". רב גידל טוען שדף גמרא, הוא לא רק לימוד, דף גמרא הוא התדבקות של רוח ברוח, התוועדות עם גדולי הדורות, מפגש חוצה ארצות ונשמות. דמיינו את עצמכם יושבים באחת השורות לפני רב אשי, נאמר בשנה ה-35 של הוראתו (מקובל שלימד 60 שנה). החודש הוא אלול וכל תלמידי החכמים שבבבל התקבצו כדי לחזור איתו על המסכת במסגרת לימוד 'ירחי כלה'. מימין ומשמאל הקולות רוחשים, אנשים חוזרים על המשניות, מציעים פרשנויות וטוענים טענות. פתאום - שתי דפיקות על הבימה ושני גדולי הדור - רב אשי ורבינא נכנסים ומתיישבים בקדמת האולם. התלמידים יושבים לפנייהם ושואלים שאלות במטבע קבוע ('איבעיא להו') ולאחר מכן, עם ניסיון המענה מצד גדולי הדור, מקשים עליהם החכמים בשורות הראשונות, 'קשיא' 'ורמינהו' 'והתנן'.

האווירה הופכת תוססת יותר ויותר כאשר רב אשי ורבינא מגייסים את כל כוח תורתם, את מסורות רבותיהם ואת ניסיונם האישי ומתמודדים בעזות קדושה עם השאלות והקושיות.

לימוד שכזה איננו חוויה לימודית בלבד - זהו מפגש מטלטל. אם נסיעה לאומן או לקברי צדיקים משנה אותי, אם טבילה במקווה מטהרת אותי - אזי לימוד מפי רב אשי יוצר אותי מחדש.

כששואלים אותי - 'מי אני?', אני כבר יכול לענות: תלמיד של רב אשי.

נשים לב שבעלי התלמוד השאירו בתוכם גם הרבה מאוד פרטים על האמוראים, מה שמאפשר לנו "לבנות את הדמות" של רבים מהם באופן כמעט שלם. אנו יודעים למשל כי שמואל היה ממשפחה בבליית מיוחסת, רופא, אסטרונום ודיין מומחה לממונות ואילו רב למד אצל ר' יהודה הנשיא ותלמידיו בארץ ישראל והיה 'ראש ישיבה' במובן לא רחוק מזה שאנו מכירים כיום.

אם אנו רוצים ללמוד את דברי האמוראים, עלינו גם **לדמיין אותם**, לראות אותם מול עינינו. אגב, נכתבו לאורך השנים לא מעט ספרים שמסייעים ללומד המתחיל להכיר את הדמויות - אם זה 'אישים בתלמוד' של הרב שטיינזלץ, 'אנציקלופידה לחכמי התלמוד והגאונים' או 'חכמים' של הרב בני לאו - זה לא כל כך משנה.

העיקר שאחרי שנביט כך בסוגיות לא נלמד את דברי האמוראים - אלא נלמד **איתם**, וכמובן, אחרי ששומעים מאמר אחד מפיו של אביי, **כבר אי אפשר לחכות פעם הבאה.**

חברותא

ללמוד גמרא בכיתה זה דבר שקשה מאוד לעשות אותו כיף, אין ספק. אולי הסיבה לכך היא שבמקור רק חלק קטן מהלימוד נעשה בצורה פרונטלית בה הרב מרצה את הידע לתלמיד. בוודאי היה שלב של הוראה פרונטלית, אך הוא היה קצר ונועד רק להעברת החומר העיקרי. לאחר שלב 'קבלת המידע' היה על התלמיד **להיות פעיל**, לשנן את הידע שוב ושוב ולאחר מכן לשאול עליו כמה שיותר שאלות וקושיות יחד עם החברותא. השלב השלישי היה חזרה אל הרב, ודין אתו על העניינים שנלמדו.

כאשר מבססים את לימוד הגמרא רק על הקשבה בשיעור למורה העומד ומרצה, הגמרא הופכת ל-'חומר' כלומר, לדבר מת, כזה ששמים באיזו פינה חשוכה בקצה המוח ופולטים אל דף המבחן ומשם החוצה לחלל האוויר. הגמרא איננה 'חומר', אולי עדיף לקרוא לה 'רוח' אבל גם זו לא הגדרה קולעת. אני חושב שההגדרה הטובה ביותר לסוגיות הגמרא היא 'זרעים', כלומר גרעין ראשוני ויסודי שהוא רק התחלה של משהו, ולא ניתן לחזות מראש באופן מדויק לאיזה כיוונים הוא יצמח, יגדל ויתרבה.

עצם הדיון והעיון של הראשונים, של האחרונים וגם של סתם תלמיד בכיתה ט' בסוגיות היא הוכחה לכך **שהגמרא מעולם לא נחתמה ונסגרה באופן סופי**, היא ממשיכה להיכתב כל יום באלפי בתי מדרש.

לכן, הגמרא לא יכולה להיות 'חומר' שסוגרים בתור ארגז.

הגמרא היא **'ידע חי'**. ידע שצומח וגדל בהקשרים שונים ובאופנים שונים מתוך שאלות חדשות וצרכים מגוונים. זו גם הסיבה שהגמרא עצמה טוענת: 'אין התורה נקנית אלא בחבורה'. הגמרא חייבת להיקנות מתוך שיח ממשי בין שניים, לכל הפחות. זוהי הסיבה להתפתחותו של המנהג העתיק ללמוד ב-'חברותא', באמצעותו למדו גם רוב רובם של האמוראים.

כל אדם צריך לקנות לעצמו **חברותא טובה**. יש כמובן אילוצים של זמן והקשר, ולפעמים חברותות מתרחקות, אבל כאשר לומדים עם חברותא לאורך תקופה, אפשר גם לדבר פעם בשבוע בטלפון: 'מה למדת?' 'מה התחדש?' 'ראית את התוספות על ברכת מגן אברהם?' השיחות הללו הן לא בשמיים. לכולנו יש חברים שאנו אוהבים לספר להם על סרט טוב או חופשה מדהימה שיצאנו אליה, אז למה לא יהיה לנו חבר קבוע לספר לו על חידוש או קושיא?

הגמרא מעולם לא נחתמה, **אני ואתה יכולים להמשיך אותה**, כן, גם בשיחת טלפון של יום שישי.

לקבוע 'דייט'

ברור לכולם, ש-'דייט' לא יכול להצליח בלי האווירה המתאימה. אם אני רוצה לדבר עם אשתי בנחת או, להבדיל, לשבת עם חבר לשיחה מעמיקה על כאבי החיים, אני צריך ליצור מרחב של זמן והקשר פיזי שיוצרים אווירה מסוימת. שיחה טובה דורשת נחת, מיקוד, משהו לטעום ובמידת האפשר גם מוזיקה מתאימה. הגמרא היא שיחה מעמיקה, אולי השיחה הכי מעמיקה שניתן לחשוב עליה, הגמרא דורשת את כל כוחות הנפש ומעבר לכך. ריכוז, חשיבה, דמיון, ערנות, כל אלה הם רק מעט מן המעט ממה שלימוד בספר הזה דורש.

כדי שהשיחה הזו תהיה טובה, אנחנו צריכים לרתום את כל כוחות הנפש לעניין, וליצור להם מרחב מאפשר להתבטא. כמובן, הדברים שונים מאדם לאדם. רק על עצמי לדבר ידעתי. בשבילי, ניגוני חב"ד שקטים, שוקולד וקפה על השולחן בפינת האוכל בשישי בבוקר תמיד פותחים את הראש. אז מה פותח לכם את הראש? זה כבר שלכם.

אבל זו שאלה שכל יהודי חייב לענות עליה.

אז בפעם הבאה שאתם לומדים גמרא.. אל תשכחו את משקפי התלת מימד.

לדבר גמרא / יואל שפיץ

התובנה שארצה לעסוק בה במאמר הקרוב הבזיקה בראשי כאשר ניסיתי להכין לתלמידי חוברת עבודה בגמרא. כדי לקבל רעיונות והשראה לכתיבה, פניתי לעיין במספר חוברות לימוד במקצועות שונים וככל שקראתי חוברות עבודה בתחומים מגוונים, התחזקה בי התחושה שמצד השימוש באמצעים דידקטיים הוראת הגמרא דומה יותר להוראת מקצועות "שפה" (אנגלית, ערבית) מאשר להוראת מקצועות "תוכן" (אזרחות, היסטוריה).

לאור התובנה הזו, ארצה להקדיש את המאמר הנוכחי להשוואה בין הוראת גמרא להוראת אנגלית. ברצוני להראות כי ההשוואה הזו עשויה להיות פורייה ומלמדת, ומתוכה יודגשו כמה נקודות עיקריות בהוראת גמרא. כמובן, הדברים אמורים רק ביחס לנקודות מסוימות בצורת ההוראה וברור מאליו שבאופן עקרוני עלינו להבדיל בין התחומים באופן גורף ומתוך כוונה של 'המבדיל בין קודש לחול'.

אם כן, מה נקודות הדמיון בין הוראת אנגלית להוראת גמרא?

ראשית, יש לשים לב לכך שאנגלית, ולהבדיל גמרא, הם בכלל לא מקצועות. שניהם אינם 'תחומי דעת', שהרי הם אינם עוסקים בתחום מסוים. אנגלית, היא שפה, ואפשר לעשות באמצעותה המון פעולות שונות בהמון תחומים שונים. ואכן, (להבדיל) גם **גמרא היא שפה** ואפשר לעשות באמצעותה המון פעולות שונות ובתחומים שונים.

למה אני מתכוון כשאני אומר שגמרא היא שפה?

אני לא מתכוון לארמית, וגם לא לראשי תיבות שיש בה. הרבה מהגמרא כתובה דווקא בעברית, והמיעוט שבה כתוב ארמית. ראשי תיבות הן בעיה, אבל הדפוסים החדשים פתרו את הבעיה הזו. כשאני אומר שהגמרא היא שפה, אני מתכוון לכך שיש לגמרא היגיון משל עצמה, ניגון משל עצמה ועולם התייחסות משל עצמה. לגמרא יש את האופן שלה לכתוב שאלות ותשובות. לגמרא יש את האופן שלה לצטט מקורות. לגמרא יש את האופן שלה לספר בדיחות ומעשיות. הגמרא היא לא רק תוכן אלא גם צורה וזרז הסתכלות.

"השפה" של הגמרא כל כך חזקה, עד שהיא השתלטה כמעט לחלוטין על כל הטקסטים היהודיים שנכתבו אחריה. ספרי ההלכה, השו"ת, הדרוש והמוסר ואפילו ספר הזוהר וספרי הקבלה והחסידות כולם כולם - הושפעו עמוקות משפת הגמרא. לכולם יש את אותו הטון ומי שלא יודע לקרוא גמרא, לא יכול להבין את הספרים הללו - גם אם הוא מכיר את המושגים.

הגמרא היא המפתח לכל ארון הספרים היהודי. אגב, מעניין לציין שגם בחינוך הממלכתי הבינו את העניין הזה, ולמרות הזרות של הגמרא (לכאורה) לאופי החיים החילוני, מתחילים בשנים האחרונות ללמד את הספר - כדי שלתלמידים תהיה גישה לכל העושר הספרותי שיש ליהדות להציע.

אם כן, הגמרא היא שפה - וכאן לדעתי טמון פתרון משמעותי לחידת האופן הטוב ביותר ללמוד את הספר הזה - ולאהוב אותו.

בואו נחזור לרגע ללימוד אנגלית.

מה הדרך הטובה ביותר ללמוד אנגלית? כמובן, לנסוע לארה"ב. חודשיים בארה"ב מועילות הרבה יותר משתיים עשרה שנים בכיתת בית ספר. כאשר אני 'נזרק למים' ומוכרח לדבר באופן אינטנסיבי אנגלית - אני שובר את השיניים וקולט את השפה.

כדי ללמוד גמרא, צריך לשקוע בה, צריך לדבר את השפה שלה.

איך מדברים גמרא? קוראים אותה, והרבה.

לפני שאנו דנים בשאלה האם עדיף ללמוד בקיאות או עיון, לפני שאנו דנים בשאלה האם נלמד 'אליבא דהלכתא' או בשיטה בריסקאית, ברור שאף אחד לא יכול ללמוד שום דבר לפני שהוא "קרא" כמה מסכתות. אם לא קוראים הרבה, לא ניתן לקלוט את האופן בו הגמרא עובדת, לא ניתן להתחבר להיגיון הייחודי שלה ולאופן ההתבטאות המיוחד שלה.

ללמוד "לדבר גמרא" דומה לכל לימוד של שפה בעוד מובן-אנו מוכרחים לוותר על הבנה מלאה ומידית שלה. כאשר אני נוחת בארץ חדשה ולומד את השפה, אני שקוע כל היום בקניה של השפה הזו, ומכיר בכך שאני לא אבין מיד הכול. אני לא אבין את המילים, לא אבין את סימוני הידיים בכביש, לא אבין את התמורים ולא אבין את המנהגים - והכי חשוב- אני יודע שזה בסדר שאני לא מבין. אני יודע שזה בסדר, ויש לי את הביטחון שכמו כל המהגרים שהגיעו לשם לפני - עוד יום ועוד יום, קצת מוזיקה, קצת קניות, קצת עיתון - וגם אני אקנה את השפה.

כדי להתחיל ללכת בשבילי הגמרא צריך להתנהל בדיוק באותו האופן:

עלינו לבוא לספר הזה, ערניים ודרכים כמו אל עולם חדש, לפקוח טוב טוב את העיניים.

עלינו לשים לב למעברים, לתמורים, למילות ההקשר ולביטויים חדשים. עלינו להתחיל מאיפה שמסקרן אותנו, מאיפה שמושך את ליבנו, מהקשרים שאנו פתוחים אליהם. עלינו 'לשמוט' את הלחץ ולבוא עם "רוח ספורטיבית", ועלינו לקרוא, לקרוא, לקרוא המון.

מנגד- לא כדאי להיתקע, עדיף לא להתעכב יותר מידי על אותם הדברים. השלב של תחילת הלימוד, (שיכול לקחת גם חמש או שש שנים, אחרי הכול, אנו מתכננים להמשיך ללמוד עד 120.. אז יש זמן לסיים ש"ס פעם אחת בתור התחלה :-) הוא ניסיון להקיף את העולם של הגמרא, לקלוט ולחוש אותו - רק בהמשך נרצה להתמקד ולהגיע לחידושים ותובנות עמוקות הקשורות לעצם הלימוד.

הגמרא היא 'ארץ', היא 'הקשר' היא 'שפה'- אז בואו ונהיה פעילים (וזה נכון בכל גיל.. כיתה ז' או גיל 40) נבחר לנו מסכת מסוימת בתוך הארץ הזו בנושא שמעניין אותנו, נפנה לנו שעתיים נינוחות, נוציא מהארון מסכת רגילה או מבוארת, ונשב לקרוא.

ככה, בטיסה ישירה, בלי מתווכים, נשכח קצת את היום יום ונשקע בטיול ארוך מסקרן והרפתקני.

ומוצאה ימצא חיים.

Let my people know / יואל שפיץ

המאמץ היהודי להנחיל את לימוד הגמרא לדורות הבאים הוא אחת התופעות המפליאות והמפעימות בהיסטוריה שלנו. במשך הדורות הושקע מאמץ אדיר בהנחלת לימוד הגמרא, מאמץ שהפך אותה לאחד המרכיבים הכי חשובים בזהות היהודית. התיאור הזה נכון לגבי הרוב המוחלט של הקהילות היהודיות, ברוב המוחלט של הזמנים. כמובן, היו הבדלים במינון ובאינטנסיביות של הלימוד אבל באופן בסיסי אפשר לומר שבעבר ובהווה לימוד גמרא איננו רכיב נלווה בהווה היהודית אלא הוא חלק מהלוז הבסיסי שלה.

העובדה שיהודים השקיעו משאבים רבים כל כך בלימוד ובהוראת הגמרא יכולה להיראות כדבר משונה ואף מתמיה. באופן פשוט כלל לא מובן מדוע צריך כל ילד יהודי לדעת מה דין אדם שקידש אחת מחמש אחיות ואינו יודע איזו מהן קידש, מה המקור בתורה ל-ל"ט מלאכות שבת או מדוע אין תוקעים בשופר בשבת. כיצד תורמות כל הידיעות הללו לקיומם של חיים יהודיים מלאים?

מדוע התעקשו יהודים בכל הדורות שילדיהם ילמדו את הגמרא לפחות ברמה בסיסית? הרי מבחינת הנושאים שלו ואופן כתיבתו זהו ספר המיועד ל-"מומחים" (תלמידי חכמים שצריכים לפסוק הלכה) ולא לכל אדם!

בשורות הבאות הייתי רוצה להתבונן מן הצד בתופעה הזו ולשאול: מדוע לימוד הגמרא הפך לדבר מרכזי וחיוני כל כך בזהות היהודית, בכל דור ובכל תפוצה?

איזו השפעה חיובית יש דווקא לו, שבגללה העדיפו לצאת ידי חובת 'תלמוד תורה' דווקא באמצעותו, ולא הסתפקו בכך שלילדים ומבוגרים תהיה גישה ללימוד רמב"ם, משניות או מדרש?

מסע לחדר המכונות

למען האמת, הגמרא היא הרבה יותר מספר והרבה יותר מ-'ידע' הנוגע לעניין כזה או אחר. הגמרא היא הזמנה פתוחה, המופנית לכל יהודי באשר הוא. **הזמנה להבין את היהדות שלי, להיות שותף בה וחשוב מכל: להרגיש אחריות כלפיה.**

פעם שאלתי יהודי אחד -תלמיד חכם מופלג - שגדל במשפחה לא דתית, מדוע נמשך ללימוד גמרא ועוד בגיל צעיר כל כך. תשובתו הפתיעה אותי מאוד, ואצטט את דבריו על פי זכרוני:

"מרגע שהתחלתי ללמוד גמרא, הרגשתי שמשתפים אותי בסוד גדול. כאילו מכניסים אותי לחדר המכונות התת קרקעי של היהדות - למקום שבו הכול נוצר. התחלתי ללמוד ממסכת 'ברכות'. בתור ילד חילוני ידעתי שיש דבר כזה קריאת שמע וקצת ברכות, אבל כאשר נתקלתי בדעת ר' טרפון לפיה צריך להתאים את תנוחת הגוף לזמן הקריאה, כאשר נתקלתי באפשרות (שנדחתה אמנם) לברך 'בורא מיני דשאים' על פטרוזיליה - הייתי מרותק באופן גמור ומוחלט. כאילו הצצתי לתוך המנגנונים הפנימיים של התורה וההלכה, פתאום הייתי שותף לסוד גדול.

בשלב הבא, שאליו הגעתי אחרי שנים של לימוד, הבנתי שמזמינים אותי לא רק לראות את המנופים העצומים נעים מכאן לשם אלא מזמינים אותי גם להזיז אותם בעצמי.. נותנים לי להפעיל את המכונות הללו על מקרים חדשים ולראות איך החלקים השונים מסתדרים מחדש במעין 'משחק הרכבה' קדוש ואינסופי."

מה שמעתי במה שהוא אמר? ככה:

לימוד הגמרא איננו רק שינון התיאור ההיסטורי של השתלשלות ההלכה מן הפסוקים והמשניות אל ההלכה הפסוקה כיום. הגמרא היא הזמנה לפגוש את הדעות, הקושיות והתירוצים, אשר כולם יחד חיים ועומדים כיום כפי שעמדו ביום בו הם נאמרו. כל מערכת הדיונים ממשיכה להדהד בתוך המצוות אותן אנו מקיימים. לכן, כאשר אני לומד את מחלוקת בית שמאי ובית הלל לגבי נרות חנוכה ומקשה קושיה חזקה או מתרץ תירוץ טוב - המנגנון ה-'תת קרקעי' שטמון מתחת למצווה מתעורר לחיים, מנופים זזים מצד לצד, נורות בכל מיני צבעים מתחילות להבהב - והמצווה מקבלת אור חדש.

יהודי שלומד גמרא נכנס לתוככי המנגנון התת קרקעי של היהדות, וברגע שאני בפנים - אז היא גם שלי. שלי ממש.

קח חלק!

בניגוד לרוב המוחלט של הדתות ומערכות החוקים בעולם, אנחנו היהודים מתעקשים להעביר מדור לדור לא רק את הציות לחוק, אלא גם את ההבנה המעמיקה שלו.

הדרישה מכל ילד יהודי לדעת ולהבין היא הפוכה מההיגיון הפשוט. כמורה או כאבא, יכול היה להיות לי הרבה יותר "נוח" אם הבן שלי לא ידע את ההבדל בין 'דאורייתא' ובין 'דרבנן', בין 'מנהג' ובין 'מצווה'. לכאורה, היה יעיל יותר להסביר לילדים (ולמבוגרים) שהתורה, כפי שאנו מקיימים אותה ירדה מן השמיים - פשוט כך.

ומה אנו עושים במקום זאת? מכניסים את הילדים והנערים לפרטי הפרטים של דרשות הפסוקים, של המחלוקות ושל ההכרעות.

ומדוע? **משום שביהדות כל אחד הוא 'קטר', אין 'קרונות'.** כל אחד נקרא להוביל, וכדי להוביל, צריך להבין.

אצל היהודים, 'חוק חינוך חובה' קדם בכאלפיים שנה, לחוק האירופאי המקביל לו. יהושע בן גמלא "כהן גדול", התנא ר' חייא, האמורא רבא וחלק גדול מן הראשונים והאחרונים פעלו במרץ כדי שילדים יהודיים ישבו וילמדו.

בזמנים של שלווה ובעתות משבר ומצוקה, בזמנים של שקט והרווחה ובשעות של סערות וטלטלות - תמיד החינוך ללימוד היה מעל לכל. היהודי עובר במים עד צווארו ומחזיק את הגמרא מעל המים לכל תינזק. השאיפה היא **שכל יהודי יבין את יהדותו באופן שלם - את המכלול הגדול ואת פרטי הפרטים.** וההנחה הצמודה לכך היא שהבנה גוררת שותפות ואחריות.

סוד הקיום היהודי הוא ההבנה. יהודי יודע מה הוא עושה, ומדוע הוא עושה זאת. יהודי מלמד את בנו גמרא משום שהוא שואף שהבן שלו יהיה כמו זרע שנושא בחובו את כל היהדות. כך, גם אם הזרע יעמוד מול מציאות חדשה ואתגרים מגוונים, הידע שמקופל בתוכו יצמיח מחדש ענפים, פרחים ופירות. רק כך נדדו יהודים בכל העולם והקימו פעם אחר פעם קהילות לומדות ויודעות, רק כך נכין גם אנו את עצמנו לעתיד, לעולם שוודאי ימשיך וישתנה.

המחויבות ליצור יהודים שנושאים על גבם את כל היהדות כולה, החובה לגדל דור שמבין ויודע, ולא רק עושה - מונחת על כתפיו. כן, שלי ושלך.

כולכם קצינים

אני נזכר ברגע בו הבנתי שעלי ללמוד, הרגע בו הבנתי שהחובה מוטל על כתפי שלי. זה היה באחד השבועות הראשונים של חודש אלול. הייתי תלמיד בכיתה ט' בישיבת מקור-חיים, והרגעים שאני הולך לתאר עכשיו, שינו לי את החיים - פשוטו כמשמעו.

לכיתה נכנס איש מבוגר ונשוא פנים (אחרי זה הסתבר לי שזה הרב עדין שטיינזלץ), הוא נעמד מולנו ואמר:

"הפרויקט שמוטל עליכם לבצע כאן בישיבה הוא פשוט מאוד: לסיים תנ"ך, ש"ס בבלי, שולחן ערוך וזוהר - זה הכול." למראה פנינו המשתוממים והקצת מבוהלים הרב פירט:

"תבינו, אתם חלק מעם שבו אין מעמדות. אין חיילים פשוטים וגנרלים. ביהדות כולם גנרלים - וגנרל צריך לדעת."

בהזדמנות אחרת, שאלתי את הרב מדוע כאיש צעיר הוא התחיל דווקא במשימה העצומה של כתיבת 'התלמוד המבואר' ולא, למשל, בכתיבת ספר עממי וקל יותר על היהדות. תשובתו של הרב הייתה ברורה: "רציתי שכל אחד ידע, רציתי שלכל נשמה יהודית תהיה הגישה לדברים כפי שהם, גישה למקור. שאף אחד לא יישאר 'קטן'. הסיסמא שמנחה אותי היא - my let know people, כל יהודי נקרא לדעת- כמה שיותר"

כולנו לומדים גמרא משום שכבר משה רבינו התפלל: "מי ייתן כל עם ה' נביאים". נביאים, לא פחות. כולם צריכים להיות בפנים, כולם צריכים לדעת, קטנים כגדולים.

הגמרא היא הזמנה הפונה לכולם: "בואו! תהיו חלק".

כעת נותר רק להיענות להזמנה, זו חובה שאין זכות מתוקה הימנה. אז קדימה, בואו ונלמד.

'ליקוטי עצות' - שבילים ללימוד הגמרא / יואל שפיץ

במאמרים קודמים הארכתי בתיאור הגמרא כתופעה יוצאת דופן ומרתקת. בכל מאמר ניסיתי להאיר את הספר המופלא הזה מזווית אחרת, במטרה לפתוח מספר חלונות דרכם ניתן יהיה להיכנס אל הגמרא ולשאוף מאוויר הפסגות שנושב בה.

את המאמר הנוכחי, הייתי רוצה להקדיש לשאלה ספציפית יותר, שאלה שיוצא לי לחשוב עליה פעמים רבות עם תלמידים שסיימו את כיתה י"ב ועברו ללמוד בישיבות ובמכינות מתוך רצון אמיתי ללמוד גמרא. בשיחות שלי עם תלמידים שנמצאים בשלב הזה עולה תמיד השאלה הבאה -

"אני כבר יודע קצת ללמוד גמרא, אני מבין פחות או יותר את הדף - את המהלך הפשוט של הסוגיה. אבל מה אני אמור לעשות מעבר לזה? מה אני אמור לעשות אחרי שהבנתי את הפשט של המילים? הגמרא היא ספר עשיר מאוד, היא מלאה בהקשרים ובאסוציאציות ולא ברור לי איזה סוג של שאלות עלי לשאול כאשר אני ניגש אליה ועם איזה סוג של תשובות אני רוצה לצאת כאשר אסגור את הספר ואמשיך בשאר עיסוקי"

במילים אחרות, השאלה היא: מה היא בדיוק הפעילות הזו שנקראת 'לימוד גמרא'? מה עושים שם? למה חשוב לשים לב כאשר אני לומד גמרא? האם יש דרך לעשות זאת?

כאמור, את המאמר הזה הייתי רוצה להקדיש לאותם תלמידים ולכל אלו המתלבטים בשאלה הזו - שהיא שאלה מסובכת, וכמובן שאינני מתיימר לומר בה את 'המילה האחרונה' אלא רק לתת כמה נקודות למחשבה. למען נוחות הקריאה, מאמר זה כתוב בצורה של 'ליקוטי עצות' - רשימה של טיפים ונקודות למחשבה שנועדו לעזור בפתרון הבעיה.

מקווה שתיהנו ותמצאו את הדברים מועילים..

צאי לך בעקבי הצאן-

הדבר החשוב ביותר אותו יש לזכור כאשר אנו ניגשים לענות לשאלת אופן הלימוד שלנו הוא **שאנו לא יתומים**. במשך מאות השנים בהם יהודים למדו גמרא נוצרו הרבה מאוד שיטות לימוד. גאוני בכל למדו גמרא בצורה אחרת מרש"י ורש"י למד גמרא בצורה שונה לחלוטין מהרמב"ם. העיון התוניסאי אינו דומה לעיון הבריסקאי ושיטת הלימוד ההונגרית ניגשת לגמרא באופן אחר לחלוטין מהשיטה הספרדית בה למדו כל הקהילות אליה נדדו מגורשי ספרד. אבותינו שבכל קהילה וקהילה סללו כבישים רחבים ואדירים כמו גם שבילים מפותלים ונסתרים אל תוך הארמון שנקרא 'גמרא'. **כל דרך טובה לשעה מסוימת ולנשמה מסוימת**, לכן, כדאי שלא להיות סגורים ונעולים רק על שיטה שמוכרת לנו או רק על הצורה בה לימדו אותנו. להיפך, כדאי להתנסות כמה שיותר - להישאר פתוחים ומוכנים ללמוד גמרא במגוון צורות ודרכים - עד שנמצא את דרכנו שלנו.

האדם שניגש ללמוד גמרא עומד בפני ההכרח לצאת בעקבי אבותיו ונשמתו ולחפש את **דרכו שלו**. אז אם אתם בישיבה תיכונית או הסדר - קחו לכם קצת זמן, עיינו בספרים העוסקים בשאלת אופן הלימוד (מומלץ במיוחד - 'דרכי התלמוד' של הרב יצחק קנפנטון). סעו לסבא, תשאלו אותו איך למדו במקום ממנו הוא בא, נסו לאפיין את צורות הלימוד של הרבנים השונים בישיבה - והתחילו למצוא את **האופן המתאים לכם** - כעת.

משנה רבותי, משנה!

לא משנה אם אתם לומדים סדר ערב או בוקר, בקיאות או עיון- תעשו לעצמכם טובה גדולה ולמדו את כל פרק המשנה בו אתם עומדים לפני שאתם ניגשים לגמרא. שימו לב שלימוד משנה שנועד לפתוח סוגית גמרא שונה מלימוד משנה רגיל. אל תתפתו לעשות את העבודה שהגמרא כבר תעשה, כלומר, **אל תנסו לענות על השאלות העולות מתוך פשט המשניות**. המטרות שלנו בלימוד המשנה לפני קריאת הגמרא הן שתיים: האחת, להכיר את המושגים איתם 'תעבוד' הגמרא והשנייה, להעלות שאלות ובעיות מתוך המשניות.

כאשר אנו באים לגמרא עם המושגים העיקריים בפרק, וכן עם "כאבי הבטן" שלנו כפי שעלו מתוך הקריאה בפרק - הסוגיה "תרוץ" לנו יותר מהר וגם נבין מה מטריד אותה.

"ויאמר ה' אלי, קרא!"

אז קראנו את המשנה, יש לנו נושאים מרכזיים בפרק, מושגים עיקריים וכמה שאלות קשות. זה הזמן פשוט להתחיל לקרוא. בשלב הזה, בואו ניזכר במורה לאנגלית מכריחה אותנו לדבר רק אנגלית בשיעור.. בואו נקרא קטע שלם בגמרא, בקול. כאשר אנו קוראים, אנו לא מנסים עדיין להבין, ההנחה היא שיש בתוך הסוגיה המון נקודות קשות, הפניות, טוויסטים בעלילה ומגוון תופעות שאנחנו עדיין לא מבינים. אז מה אנחנו כן עושים?

מנסים להבין 'מאיפה - לאן'. כלומר, מה המסגרת של הסוגיה? היכן היא מתחילה והיכן היא נגמרת? מה כיוון הזרימה שלה? האם זו סוגיה בה יש שרשרת של קושיות ותשובות בין אמוראים על נושא מוגדר? האם זו סוגיה שמבארת לאט לאט את המושגים מהמשנה? אולי זו סוגיה שחוזרת אל מדרשי ההלכה בניסיון להסביר את מקורות המשנה?

בקריאה הזו, שהיא נכונה תמיד, גם אחרי 20 שנות לימוד, חשוב להתמקד במילות מפתח ומונחים שאתם בוודאי כבר מכירים: 'מנלן' 'ורמינהו' 'איבעיא להו' 'מאי' וכו'. **השלב הזה דומה מאוד לרגע במשחק הכדורסל בו קפטן הקבוצה מסמן מספר ביד וכל הקבוצה יודעת היכן לעמוד ולאיהז 'מהלך' להתכונן**. גם אנחנו, ניגשים לגמרא, ומנסים להבין את אופן הזרימה שלה, לאן היא תלך ומאין היא באה. מרגישים את המים, ורק אחרי כן - צוללים.

ואם רץ ליכך, שוב למקום

אז עכשיו, לאחר שקראנו, ויש לנו כבר מושג כללי על המגמה, הכיוון והאופן - זה הזמן לשבור את השיניים והראש. סוד המשחק של השלב הזה הוא לקחת נשימה עמוקה, לצלול, ולמיין בעבודה דקדקנית את הסוגיה לשניים: מה שאני מבין, ומה שאני לא מבין.

ככל שאצליח לדייק יותר בהגדרה של מה מובן לי בתוך הסוגיה, ולעומת זאת מה השאלות שלי - אצליח ליהנות ולהתלהב יותר מהקריאה של הפרשנים. כאן, כדאי להכין כוס תה (אם מרשים אצלכם בבית המדרש) משום שלגימות קטנות וארוכות זה בדיוק מה שאנו זקוקים לו. **אנו קוראים את הסוגיה כמו בלשים, מחפשים כל רמז על מה שיש לסוגיה לתת, וגם על מה שאין לה, כלומר, על הבעיות הפרשניות שעולות ממנה**.

במטותא מינייכו - אל תוותרו לעצמכם! תהפכו כל אבן! כדי שתגיעו לרש"י, לתוספות, לרמב"ן ולרא"ש עם שאלות טובות. רק ככה הם ידברו אתכם!

היילגער רש"י

ללמוד ראשונים על הש"ס זה מעין עולם הבא - אבל כאן צריך קצת הכוונה. אז ראשית, כפי שכבר אמרנו, כדאי לקרוא פרשנים רק אחרי שקראנו טוב טוב את הסוגיה וניסינו לשער מה הבעיות העולות ממנה ועם מה הפרשנים עוד יתעסקו. שנית, כדאי לקרוא כל פרשן בפני עצמו, בנחת ו-"על הסדר" (מהתחלה לסוף ולא קטע קטע). אחת הבעיות שמקשות מאוד על ההבנה של רש"י, לדוגמה, היא שקוראים כל 'דיבור המתחיל' בפני עצמו ועוד לפני שהכרנו את הסוגיה. לעומת זאת, כאשר אני קורא את רש"י על הסוגיה ברצף ולאחר שאני מבין את הבעיות הפרשניות בסוגיה - אני רואה את הפלא העצום של רש"י.

פתאום, הקריאה ברש"י היא ממש התגלות, פתאום אני קולט כיצד היהודי העצום הזה, הצליח במילים קצרות ומעטות להעמיד את הסוגיה כולה באופן שהכול יסתדר, יתבהר ויתחדש. חברים יקרים, אני מזמין אתכם מעומק לב לנסות ללמוד כך, אני מבטיח שלא תתאכזבו.

ובכן..

יש הרבה דרכים לסכם סוגיית גמרא. יש המעדיפים תרשימים, יש שאוהבים סיכומים, ישנה השיטה המסורתית של בחינת 'שקלא וטריא' על הסוגיה - בחינה עצמית בה אני יכול לראות האם אני זוכר את שלבי הסוגיה השונים. אני רוצה להציע רעיון קצת אחר, ראשוני יותר, העומד על שאלה פשוטה אותה יש לשאול בסוף כל לימוד והיא:

מה חידשה לי הסוגיה שלא ידעתי קודם? או - מה לא הייתי יודע אם הסוגיה לא הייתה נכתבת?

כאשר אני שואל את השאלה הזו, ומנסה לענות עליה תשובה טובה (רצוי בחברותא), בד"כ אגיע ללב של הסוגיה, בד"כ אבין, למה הגמרא הובילה אותי בכלל במסלול הזה. **כך אגע בשאלה המהותית - למה זה נכתב? מה רצו להגיד לנו כאן?**

השאלה הזו היא שאלה טובה משום שניתן להעלות אותה בנוגע לסוגיה אחת, למסכת שלמה, או אפילו ביחס לש"ס כולו. תחשבו על זה, ותראו כי טוב.

לסיום: הכלל והעיקר

צריך האדם להרגיל עצמו, להיכנס תמיד בתחילת עסק לימודו בחשק גדול ובהתלהבות יתירה. ויעורר האדם את ליבו ויאמר: "הן הגמרא היא דבר ה' ממש ובעסקי בה שכלי מקיף את דבר ה' ומוקף בדבר ה'" ומה יבקש אדם קרוץ חומר יותר מזה? ויתבונן איך אבותיו ואבות אבותיו למדו ועסקו בתורה הקדושה, ויעורר ליבו מאוד על צורת קלסתר פני אבותיו, ועל צורת ישיבתם ונענועיהן בזמן הלימוד. וידבק בדרכי אבות, באהבת התורה.

ויזהר מאוד בסיום כל לימוד להגיד: "תודה" על שזכה גם הוא לכנוס בשעריה. ולא יוסיף, כי כל המוסיף על "תודה" גורע. וה' יאיר את עינינו בתורתו.

